

Pszichikus okság Plótinosznál

A látás esete (Enn. IV. 5 [29])

Guba Ágoston

Filozófiai Intézet, MTA BTK

A szerzőről

Guba Ágoston (1987) 2013-ban végzett az ELTE latin-filozófia tanári mesterképzésén. 2013 őszétől az MTA BTK Filozófiai Intézet fiatal kutatója, 2014 őszétől pedig várhatóan megkezdí doktori tanulmányait az ELTÉ-n. A jelenlegi munkaanyag egy hosszabb cikk első írott verziója.

Abstract

Psychic Causation in Plotinus: the Case of the Sight (Enn. IV.5 [29])

In my working paper I offer an interpretation of *Enn. IV.5 [29]*, the main topic of which the explanation of the connection between the eye and the sense-object regarding sensory affection. According to Plotinus' argumentation in IV.5 the causal role of the medium in the process of the sight cannot be maintained; therefore he comes to the conclusion, without further reasoning, that the theory of sight is based on the sympathetic character of the cosmos as living-being. The problem of the medium get more comprehensible after the exposition of the Plotinian ontological categories in IV.2 [4]: like all bodily entities the medium also has to face with several problems derived from its divisible nature in the possible transmission of affection. The soul, however, is able to play the causal role in the transmission of affection due to its special qualities (i.e. it is united with itself in sympathy). At this point my examination of the qualities and the unity of the body and of the soul proceeds to the level of the individual living-being. I will use later the results of this examination in the case of the cosmic living-being. In the last part of my paper I give a sketchy overview to the relation of the sight to the cosmic sympathy described at the end of IV.4 [28], and also to the lower part of the soul, the nature (*physis*). My general aim with this analysis is to point out that this psychical kind of causation in the case of the sense-perception is suitable for Plotinus' hierarchical metaphysical explanation.

Pszichikus okság Plótinosznál: a látás esete (Enn. IV. 5 [29])

(munkaanyag)

1. Bevezetés: a természeti világban lezajló okság kérdése Plótinosznál

Plótinosz (Kr. u. 204-270) filozófiájának minden bizonnyal legalapvetőbb jellemzője, hogy a valóságot több különböző ontológiai szintre osztja, amelyeknek létezése nem önálló (ez alól különleges kivételt képez az Egy), hanem mindig az ontológiailag felettük álló szinttől függenek. Ugyanez a meghatározó tézis érvényesül Plótinosz természetfilozófiájában is, talán még radikálisabb módon: semmilyen materiális dolog létezése nem független, hanem a fizikai világot létrehozó (és fenntartó) Lélektől függ.

Ennek a filozófiai rendszernek talán az egyik legkomolyabb problémája, hogy miként tud választ adni a természeti világban lezajló fizikai hatásokra, amelyek látszólag egyáltalán nem igénylik ezt az összetett metafizikai háttérrel rendelkező magyarázatot. Michael F. Wagner egy tanulmányában meggyőző módon mutatta be (a természeti világhoz is kapcsolódóan) a kauzalitásról vallott felfogását a plótinoszi filozófiának.¹ Wagner Plótinosz okságról vallott felfogását, hogy megmutassa sajátosságait, Arisztotelész hülomorphizmusával vetette össze. Az arisztotelianus nézet szerint oksági kapcsolat csak időben, változás révén jöhet létre, kizárólag fizikai partikuláris létezők között; Wagner ezt nevezi a horizontális okság elméletének (*theory of horizontal causation*). Plótinosz az előbbieket közül azonban egyik feltételt sem fogadja el, mivel felfogásában a valódi oksági rend atemporális és változatlan, továbbá testi létezők sohasem lehetnek ágensek; ha valamilyen ágens mégis egy testi létezőhöz kötődik, az akkor sem egy fizikai, partikuláris létező, hanem annak az intelligibilis világban található formája, amely ontológiailag elsődleges az érzékelhető világban található megvalósulásához képest. Wagner ezt nevezi a vertikális okság elméletének (*theory of vertical causation*).

Azonban van egy probléma: mit kezdünk azokkal az esetekkel, amikor az oksági kapcsolatban résztvevő mindkét dolog nyilvánvalóan a fizikai világ része, és mint a fizikai világ részei fejtenek ki, vagy fogadják be a hatást. Erre a legjobb példa az érzékelés, amely során nem az érzékszervre egy fizikai partikuláris létező meghatározott minősége gyakorol hatást. Wagner bár röviden kitér ezekre az esetekre, mégsem bocsátkozik részletes

¹ Elhangzott a BTK Filozófiai Intézete által rendezett szemináriumon, 2014. január 29-én.

¹ Michael F. Wagner: „Vertical Causation in Plotinus” in: R. Baine Harris (ed.): *The Structure of Being. A Neoplatonic Approach*. Albany: New York Press, 1982, 51--72

tárgyalásba, hiszen látszólag nem tudja meggyőzően továbbra is fenntartani addigi elméletét. A dolgozatom további részében amellet fogok érvelni, ha módosított formában is, de vertikális okság elmélete az *Enneaszok*ban továbbra is alkalmazható, mivel az érzékszervi hatások leírását sem lehet megmagyarázni csupán fizikai tárgyakkal Plótinosz szerint, hanem feltételeznünk kell hozzá nem fizikai létezőket is. Másképpen megfogalmazva a felvetésemet: Plótinosznál még a világosan „horizontális” oksági eseteknél is van „vertikális” irányultság; a későbbiekben ezt nevezem pszichikus okságnak. Ezt azon az értekezésem fogom szemléltetni egy hosszabb értelmezés keretében, amely témája az érzékszervi hatáselszenvedés látás (és a hallás) folyamán, a IV.5 [29]-ön.

2. A pszichikus okság egy esete: a látás

Az antikvitás legtöbb szerzőjével szemben Plótinosznál abban a kivételes helyzetben vagyunk, hogy tanítványának, Porphüriosznak köszönhetően feltehetően az összes műve ránk maradt², és ennek megfelelően képet tudunk alkotni filozófiájának egészéről. Ha figyelembe vesszük az értekezések témáját, láthatjuk, hogy Plótinosz saját metafizikai rendszerének kidolgozása mellett reagál korának szellemi irányzataira (pl. a gnosztikusokkal való polémia), és sok értekezésében önálló választ kíván adni az addigi antik filozófiai hagyomány kérdésfeltevésére. Vagyis Plótinosz filozófiájának, noha sajátos jellemzője a metaforikus beszédmód és helyenként a misztikus jelleg, de legalább ugyanennyire része a különböző filozófiai kérdések racionális érvelés útján történő megközelítése is. Az egyik ilyen központi témája volt az antik filozófiának már a preszókratikus kortól kezdve az érzékelés magyarázata, amelyek közül a látást kitüntetett helyzet illette meg ugyancsak a kezdetektől fogva.³ Plótinosz különböző megközelítésekben több értekezésben is foglalkozik a látással. A IV.4 [28], 23-25-ben az érzékelés általános leírását, és annak hasznát, funkcióját (*khreia*) adja elő Plótinosz, de ugyancsak az érzékelés általános elméletének kidolgozására tér vissza a

² Porphüriosz tevékenysége nem merült ki csupán abban, hogy összegyűjtötte mestere összes írását: egyedülálló módon leírta azoknak kronológiai sorrendjét is (*Vita Plotini* = *VP* 4-6). A csoportosításukat azonban tematikus alapon rendezte el: hat nagy csoportba (*Enneaszba*) osztott be kilenc-kilenc értekezést (a hat és a kilenc is fontos szám volt a számisztikában: *VP* 24.11-16). A negyedik *Enneasz* a lélekfilozófiai témájú értekezéseket gyűjtötte egybe. Harder német fordításától és kiadásától eltekintve, amely a valószínűsíthető kronológiai sorrendet követi, a reneszánsztól mindegyik kiadás Porphüriosz csoportosítását veszi alapul. A hivatkozás is ennek megfelelően történik: az első, római szám az adott *Enneasz* számára utal, a második az azon belüli értekezésre, a harmadik a fejezetszám, majd a sorszám következik (ez utóbbi kettőt a jelenleg mérvadó Henry-Schwyzter oxfordi kritikai szövegkiadása alapján idézik). Az szögletes zárójelben lévő szám, amely használata opcionális, a kronológiai sorrendre utal. A magyar fordításoknál, ahol a fordító külön nincs feltüntetve, a saját fordításom. A forrásszövegekben található minden kiemelés és zárójeles betoldás tölem származik.

³ Pár példa a látás kitüntetett helyzetére: Hérakleitosz B 101a, *Phaidr.* 250d. Plótinosznál ugyancsak kiemelten fontos: „Ha pedig a legvilágosabb érzékelésnél [ti. a látásnál] megfigyeljük, hogy mi a helyzet, talán a többi érzékelésre is ugyanazt alkalmazhatjuk és így rátalálhatunk arra, amit vizsgálunk.” (IV.6.1.11-14)

rendkívül nehezen interpretálható IV.6 [41] (*Az érzékelésről és az emlékezésről*) első két fejezetében; a II.8 [35] (*A látásról, vagy miért látjuk kicsinek a távoli dolgokat?*) rövid fejtegetése során pedig a perspektíva magyarázatát igyekszik kidolgozni.

A látás kapcsán viszont talán az egyik legfontosabb értekezés a Porphüriosz által két részre osztott műnek (IV.3-4 [27-28] *A lélekkel kapcsolatos kérdésekről I-II*) a függeléke (IV.5 [29] *A lélekkel kapcsolatos kérdések III, vagy a látásról*). Ebben az értekezésben Plótinosz egy korábban felvetett problémára⁴ tér vissza: hogyan kerül kapcsolatba a látásnál az érzékszerv és az érzettárgy, és milyen hatás éri ennek a során a közöttük található közeget⁵ (*to metaxü*)? A IV.5 témája tehát a szem hatáselszenvedése, vagyis az, hogy miképpen tud az érzettárgy kauzális hatást kifejteni a szemre, és ennek során van-e funkciója a közegnek, és ha igen, akkor mi az. (A téma pontos megjelölése a későbbiekben fontos lesz az érvelésem szempontjából.) A IV.5 olvasása és értelmezése nem egyszerű feladat. Az *Enneaszok* stílusára jellemzően a szövegben egyszerre vannak jelen aporetikus és konstruktív szakaszok: míg az elsőben Plótinosz egy-egy nehézséget vet fel, vagy egy olyan elméletet ad elő, amelyet elutasít, addig a másodikban saját álláspontját adja elő, amely mellett érvelni kíván. Az értelmező első lépése tehát, hogy megállapítsa, hogy egy-egy szövegrész milyen státusszal rendelkezik az argumentáció folyamán.

Ezt figyelembe véve a IV.5 fő tézise a látásról a következőképpen összegezhető. Az érzettárgy azért tud hatást kifejteni az érzékszervre, mivel mind az érzettárgy, mind az érzékszerv is része ugyanannak az organizmusnak (*zóon*), vagyis a kozmosznak, amely szimpatetikus viszonyban (*szümpathesz*) van önmagával, más szavakkal a tagjai között szimpátia (*szümpatheia*), kölcsönös hatáselszenvedési képesség van.⁶ Plótinosz nem fejt ki részletesen ezt a tézist, viszont számos más kérdést érint. Az értekezés legnagyobb része a közegnek a látásban betöltött szerepe ellen hoz fel érveket a látás, a fényvel való kapcsolata és a hallás vonatkozásában (1-5. fejezet). Ezután részletesen tárgyalja a fény és a közeg viszonyát (4. fejezet), majd a hallás ugyancsak a szimpátiával magyarázható rövid leírását olvashatjuk (5. fejezet). Ezt követően a kettős *energeia* elméletével⁷ operálva részletesen kitér

⁴ IV.4 [28], 23.43-49.

⁵ Ez a látásnál speciálisan az ún. átlátszó (*to diaphanesz*), amelyre a legjobb példa a levegő.

⁶ Dolgozatomban a görög szót, elsősorban az angol és a német fordításokat követve, az egyszerűség kedvéért a leginkább hasonló magyar szavakkal adom vissza.

⁷ Érdemes az elméletet pár mondatban vázolni az elméletet, amelynek éppen a IV.5 fenn említett két fejezete az egyik legrészletesebb leírása. A kettős *energeia* („tevékenység, működés”) elmélete szerint, ha valami egy önmagához kötődő belső *energeiával* rendelkezik, akkor képes egy másik dologban is létrehozni egy újabb, külső *energeiát*, amennyiben az alkalmas arra, hogy ezt a képességet befogadja. Ez a viszony azonban aszimmetrikus: a belső *energeiával* rendelkező entitástól függ a külső *energeiával* rendelkező entitás (a IV.5.6-7-ben erre példa, hogy a tárgy csak addig megvilágított, amíg jelen van a fényforrás, ill. a tükörkép csak addig

a fény, a szín és a színes tárgy egymáshoz való viszonyára (6-7. fejezet). Végezetül egy részleteiben megnyugtatóan nem értelmezhető szövegrészben egy korábban felvetett gondolat kísérletet ír le (8. fejezet): láthatná-e az ehhez a világhoz tartozó szem egy másik világban található színes tárgyat? A válasza tagadó.

Mielőtt tovább foglalkoznánk a IV.5-tel, a téma könnyebb érthetősége miatt érdemes egy rövid kitérőt tenni az értekezésben szereplő legfontosabb fogalmak filozófiatörténeti hátterére; ez már csak azért is lényeges, hogy jobban lehessen látni azt, hogy Plótinosz hogyan értelmez bizonyos korábbi nézeteket, és ennek eredményeként milyen elméletektől határolja el magát, és melyekkel tud azonosulni. A látás során meghatározott funkcióval rendelkező közeg először Arisztotelésznél jelenik meg:

„[...] most annyi világos, hogy amit fényben látunk, az szín. Ezért nem is látszik fény nélkül: mert éppen abban áll a szín szín volta, hogy ő képes mozgásba hozni az aktuálisan átlátszót. Az átlátszó teljesültsége pedig a fény. Nyilvánvaló tanújele ennek, ha valaki közvetlenül a szemére helyezi a színes tárgyat, nem fogja látni; hanem a szín az átlátszót – például a levegőt – hozza mozgásba, ez pedig mozgásba hozza a vele közvetlenül érintkező érzékszervet.”

(DA 419a7-15, ford. Steiger K.)

A peripatetikus filozófiai hagyományban később is megmaradt a közegnek ez a kiemelt közvetítő szerepe, a IV.5-nek pedig több pontjából kiderül, hogy az értekezés érveinek legfőbb célpontja a közeg előbbi, arisztotelianus elmélete.⁸ Azonban Plótinosz sokkal inkább saját céljainak megfelelően alakítja át az elméletet: ahogy azt majd látni fogjuk, a közeg közvetítő szerepére irányuló ellenérvek a közeget egyszerűen testnek tekintik, így a közvetítés folyamata kizárólag testi létezőkkel lenne megmagyarázva. Plótinosz ezzel nagyban átalakítja a kiinduló elméletet, hiszen annak nem csupán fizikai oldala van, hanem (pl. a potencialitás-aktualitás megkülönböztetéssel) metafizikai megfontolásokra is támaszkodik, amelyet egy teljes és korrekt cáfolatnak ugyanúgy figyelembe kellene venni.

láthatjuk, amíg előtte van a tárgy). Az elmületről általában ld. pl. Dominic J. O'Meara: *Plotinus. An Introduction to the Enneads*. Oxford: Clarendon Press, 1993, 63—66

⁸ Annak az azonosítása, hogy történetileg kihez köthető pontosan a Plótinosz által támadott elmélet nem egyszerű kérdés – különösen, hogy Plótinosz sok esetben feltehetően doxográfiai kézikönyveket használt, ráadásul többször lehet azt látni, hogy a rivális elméleteket saját elméletének egyfajta „komplementerként” konstruálja meg az érvelésben (ahogy a IV.5 esetében is). Plótinosz látszólag nagyban támaszkodik a IV.5.2 doxográfiai jellegű részében Aphrodisziaszi Alexandroszhoz köthető *Mantissában* található polemikus írásokra (*Mantissa* 127,27-150,18); ebben a gyűjteményben ugyancsak olvasható egy értekezés, amely Arisztotelész látásméletét rekonstruálja, és amely ugyancsak lényegi funkciót tulajdonít a közegnek (*Mantissa* 141,29-147,25). Emilsson szerint a Plótinosz által leírt elmélet konkrétan Arisztarkhoszhoz és Sztartónhoz köthető (valószínűleg Henry-Schwyzter szövegkiadásának indexében felsorakoztatott szöveghelyeket veszi figyelembe ezen megállapítás során), ld. K. E. Emilsson: *Plotinus on Sense-Perception: A Philosophical Study*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 40

A másik alapvető fogalma a IV.5-nek, a kozmoszon belüli szimpátia. Ez a fogalom a sztoikus iskolában tett szert központi jelentőségre. A kozmikus szimpátia a sztoikus metafizika egészébe illeszkedik, mely szerint a kozmosz kialakulásánál a passzív princípiumot (az anyagot) áthatja az aktív és racionális princípium (*pneuma*) a teljes keveredés (*kraszisz di' holón*) útján. Ennek az eredménye az, hogy bár mindkét princípium testi természetű (a sztoikusok korporealisták), mégis képesek kitölteni ugyanazt a teret ugyanabban az időben. Mivel a *pneuma* a kozmosz minden részében jelen van, ezért az egymástól távollévő tárgyak is képesek hatást kifejteni egymásra. A sztoikusok a kozmikus szimpátiával akarták megmagyarázni az égitestek földi életre gyakorolt hatását, a vallási és mágikus szertartások hatását, valamint a jóslást,⁹ Plótinoszhoz hasonlóan, aki viszont közvetlenül vagy közvetettebb módon nem a sztoikus elméletre utal, hanem annak a forrására, Platón *Timaios*ának egyes szakaszaira.¹⁰ A *Timaios* pár rövid passzusban beszámol arról, hogy a démiurgosz által létrehozott kozmosz egy tökéletes élőlény, amely minden más élőlényt és tárgyat magába foglal, de a része ugyanúgy minden természeti dolog.¹¹ Plótinosz saját szimpátia-elméletében döntő változtatást hajt végre: a kozmikus szimpátia oka nem egy testi entitás lesz – a sztoikus nézetnek megfelelően –, hanem a testetlen platonikus lélek.¹² Ugyanakkor szimpátia kapcsán Plótinoszra még két másik körülmény miatt is érdemes figyelmet fordítani. A szimpátia fogalomtörténete szempontjából az *Enneaszok* centrális jelentőségűek, mivel ezek az első, összefüggő szövegeink, amelyekben a szimpátiáról részletesen olvashatunk. Ugyanakkor Plótinosz előtt nem tudunk senkiről, aki az érzékszervi hatáselszenvedést is a kozmikus szimpátiával kívánta volna megmagyarázni.¹³

Az áttekintő jellegű filozófiatörténeti kitérő kanyarodjunk vissza a IV.5 vizsgálatához. A mű döntő részét az teszi ki, hogy igyekszik megfelelő érveket felvonultatni a közeg hatásközvetítő funkciója ellen; ebből a szempontból a legfontosabb az első három fejezet, amelyeknek az érveit a következőképpen foglalhatjuk össze röviden:

⁹ A fenti áttekintés természetesen korán sem kimerítő; az egyik legrészletesebb (és biztos) testimonium, amely a témához kötődik: *SVF* 2.473 (= *LS* 48C). K.. Reinhard: *Kosmos und Sympathie: Neue Untersuchungen über Posidonios*. München: Beck, 1926 a legkülönfélébb szövegekre támaszkodva azt igyekszik bizonyítani, hogy a kozmosz szimpatetikus egysége alapvetően Poszeidóniosz középső sztoikus filozófus újítása.

¹⁰ IV.4.32.4 skk.

¹¹ *Tim.* 30d-31a, 92c

¹² Ezt a változtatást kiemeli G. M. Gurtler (S. J.): Plotinus. *The Experience of Unity*. Bern: Peter Lang, 1988, 90-93 átfogó interpretációjában, de véleményem szerint korántsem mutatja meg részleteiben annak jelentőségét.

¹³ Ennek ellenére a IV.5 szövegében úgy tűnik, hogy Plótinosz saját álláspontjának megfogalmazásakor, már egy meglévő elméletet használ fel: „Azok pedig, akik a szimpátiával magyarázzák a látást...” (IV.5.2.15 skk.)

a) Ha az érzettárgy nem közvetlenül a szemre, hanem a közegre gyakorol hatást, akkor amit érzékelünk, az nem maga a tárgy, hanem csak a módosult közeg.¹⁴

b) Az sem megfelelő érv a közeg hatásközvetítő funkciója mellett, hogy csak akkor látunk, ha a közeg világos. Este ugyanis látjuk a különböző világító testeket (pl. világítótorny, csillagok), ami azt mutatja, hogy nem a közegnek kell fényrel rendelkeznie, hanem az érzettárgynak.

c) Ha a közeget hatás éri, annak testi jellegűnek kell lennie¹⁵ és olyannak, amely pontosan reprezentálja az érzettárgyat (nagyság, részeinek diszpozíciója, stb.) – így viszont a pupilla csak a saját méretének megfelelő részt fogja érzékelni

Az érveket mindenhol hasonló megállapítások zárják le: mivel a közeg nem vesz részt a hatásközvetítésben, ez azt mutatja, hogy a világnak mint organizmusnak szimpatikus egysége az oka annak, hogy a távollévő érzettárgy az érzékszervre hatást tud gyakorolni. Figyelembe véve az érvelés menetét úgy tűnik, hogy Plótinosz szerint a két elmélet nem tartható fenn egyidejűleg, a kettő kölcsönösen kizárja egymást, ezért az érvelés látszólag indirekt, vagyis Plótinosz nem a szimpátia elmélete mellett hoz fel külön érveket, hanem ezt a közeg közvetítő funkciója ellen érvelve akarja elérni. Ahhoz tehát, hogy jobban érthessük az érzékszervi hatáselszenvedés szimpátián nyugvó magyarázatát a IV.5-ben, érdemes nekünk is az ellenkező irányból megközelíteni a problémát, vagyis azt vizsgálni meg, hogy a közeg milyen jellemzőit emeli ki a szöveg, és ezek milyen megfontolásokhoz, rejtett előfeltevésekhez kapcsolódhatnak, amelyek Plótinoszt arra készíthetik, hogy elhatárolódjon a látásnak a közeg közvetítő funkciójára építő magyarázatától.

3. A közeg jellemzői és a plótinosi metafizika ontológiai kategóriái

Ha IV.5-ben azt vizsgáljuk meg, hogy mit tudhatunk meg a közegről, első ránézésre hasonló helyzetben vagyunk, mint a szimpátia elméleténél, hiszen sehol sem olvashatunk nyílt és szisztematikus kifejtést róla. Azonban a szöveg alaposabb vizsgálata hozzásegít ahhoz, hogy többet tudjunk meg a jellemzőiről. Már rögtön az első mondatból kiderül, hogy Plótinosz a közeget testnek (*szóma*) tartja; ezt a látás és a közeg viszonya kapcsán a későbbiekben¹⁶ specifikálja, amikor a látás elsődleges közegét az egyik elemmel, a levegővel azonosítja. A közegről viszont nem csak a látás vonatkozásában olvashatunk, Plótinosz

¹⁴ Más helyen is érvel Plótinosz ezen az alapon a rivális elmélettel szemben (IV.6.1.29-32). Emilsson szerint Plótinosz érzékeléseméletének egyik alapvető kritériuma, hogy mindig magát a tárgyat érzékeljük, és sohasem csupán valami olyat, ami azt reprezentálja, ld. Emilsson (1988) 8.

¹⁵ Plótinosz ezt a testi hatást teljesen konkrétan képzelel el: az egyik kedvelt képével, a viaszban keletkező lenyomattal szemlélteti azt, ahogy az érzettárgy a közegre hatást gyakorolhat.

¹⁶ Ennek legelső előfordulása a szövegben: IV.5.2.33.

ugyanis még az értekezés elején a közeget egy általánosabb szinten is vizsgálja, vagyis hogy mi a viszonya a kozmoszsal mint élőlényel:

„Azok pedig, akik a szimpátiával magyarázzák a látást, egyrészt mondhatják azt, hogy kevésbé látunk, ha valami közeg van, amennyiben ez akadályozza, gátolja a közös hatáselszenvedést és gyengébbé (*hamüdran*) teszi; másrészt viszont következetesebb azt mondani, hogy az a közeg is mindenképp gyengítheti a szimpátiát, amely egyfajtajú vele, amennyiben maga is elszenvedi a kölcsönös hatáselszenvedés során fellépő hatást. Mert ez történik akkor, hogyha egy mélységében folytonos test a hozzáérő tüztől lánggra kap, viszont a tűz érintésétől eredő hatást kevésbé szenvedi el az a rész, amelyik a testen belül található, mint az a rész, amelyik ez előtt van. Azonban ha egy élőlény tagjai szimpathetikus viszonyban vannak, vajon kevésbé érheti hatás a részeit azért, mert van valami közeg? Talán kisebb mértékben, és csak annak megfelelő érheti hatás, amekkorát a természet megkívánna, a közeg ugyanis megakadályozza, hogy a hatás túlzott mértékű legyen; hacsak nem valamiképp olyan engedményt teszünk, hogy a közeget egyáltalán nem éri hatás. Ha viszont azért van meg az élőlényben a kölcsönös hatáselszenvedés, mivel egyetlen élőlény, és mi azért vagyunk hatásnak kitéve, mivel ebben az egy élőlényben élünk, és ehhez az egyhez tartozunk, akkor miért ne lenne szükséges, hogy folytonosság legyen, ha egyszer távolról is van érzékelés? Valójában a folytonosság, vagyis a közeg létezik, hiszen az élőlény folytonos kell, hogy legyen, de a hatás csak mellékesen (*kata szümbebékosz*) tartozik a folytonosságához, különben kénytelenek lennénk azt mondani, hogy minden hatással van mindenre.”

(IV.5.2.15-31)

A szövegrészlet alapján úgy tűnik, hogy a közeg, amely testi létező, teszi lehetővé a folytonosságot (*szünekheia*)¹⁷ a kozmikus élőlényen belül. A folytonosság és a testi jelleg nem esetlegesen kapcsolódik itt össze, hanem a plótinoszzi metafizika ontológiai kategóriáira

¹⁷ Lényeges kitérni arra, hogy mi az előzménye Plótinosz ezen folytonosság-fogalmának. Arisztotelész a folytonost (*to szünekhesz*) az „egybecsatlakozó” (*to ekhomenon*) kategóriája alá sorolva úgy határozza meg, hogy az a folytonos, amelynek a határai közösek – így viszont ha két, különálló tárgy a (saját magukhoz tartozó széleiknél) érintkeznek, nem számítanak folytonosnak (*Fiz.* 227a10-17.). Azonban az eddigiek alapján valószínűleg nem arisztoteléianus, hanem sokkal inkább sztoikus eredete van a folytonosságnak Plótinosznál. A sztoikus eredetű magyarázat (ehhez ld. elsősorban *SVF* 2, 441) szerint a *pneuma* biztosítja a már említett teljes keveredés által a folytonosságot; viszont mivel ez ugyanúgy test, rendelkezik az alapvető testi tulajdonságokkal is (Plótinosz szemében ez lesz a végtelen oszthatóság problémája). Ezt a nézetet képviseli még: A. Graeser: *Plotinus and the Stoics: A Preliminary Study*. Leiden: Brill, 1972, 38–39

utalnak, ahol a létezők sajátos tulajdonságaik alapján vannak csoportosítva. Ahhoz viszont, hogy ezt belássuk, valamint azt, hogy mit is jelent pontosan a folytonosság a testeknél, más szöveghelyeket is be kell vonni a vizsgálódásba.

Plótinosz egy korábbi, *A lélek lényegéről I* (IV.2 [4]) címmel ellátott értekezésében a létezők csoportjait egy skálán különíti el az oszthatóság szempontjából. A skálának két végpontja van: az egyik a teljesen oszthatatlan dolgok (ezek az intelligibilis entitások), a másik pedig a teljesen osztható dolgok (ezek a testek). A két végpont között helyezkedik el még a létezők két másik típusa, amelyek mindkét végponttal kapcsolatban vannak. Az egyik csoport a minőségeké, amelyek elsődlegesen nem oszthatóak, viszont a testekben teljesen oszthatóvá válnak (Plótinosz példája a minőségre általában a szín). A minőségek pontosan lokalizálhatóak abban a testben, amelyben jelen vannak, továbbá, ha ezt a testet részekre osztjuk, akkor a részek mindegyike ugyanazzal a minőséggel fog rendelkezni, és a különböző részekben található minőségeket egymástól független hatások érhetik. A minőség nem független a testtől, annak csupán affekciója (*pathéma*), így bármi történik a testtel, az a testben lévő minőséget ugyanúgy érinti. A létezők másik, két végpont között elhelyezkedő típusa a lélek, amely tulajdonságainak leírásánál Plótinosz egy Platón szöveghelyre¹⁸ támaszkodik: a lélek elsődlegesen nem osztható, viszont a testekben oszthatóvá válik, és a test minden egyes pontján teljes egészében jelen lesz. A testekben való létezési módja azonban teljesen eltér a minőségekétől, mivel pontosan nem lokalizálható, és a test szétesztásával a lélek nem osztódhat annak megfelelően részekre (ebből is látszik, hogy a létezése a testtől független).

A IV.2 további szakasza ebből a felosztásából kiindulva azt vizsgálja meg, hogy mit jelent az egység a test, és mit a lélek esetében. A test egységét a folytonos voltára (*to szüinekhesz*) kell visszavezetni, amellyel Plótinosz szerint együtt jár az is, hogy olyan diszkrét részekre különíthető el, amelyek állapotai különbözhetnek egymástól:

„Nem úgy egy [ti. a lélek], ahogy a test egy: a test ugyanis folytonosságánál fogva egy, miközben minden egyes része máshol és máshol helyezkedik el [...]”

(IV.2.1.59-61, ford. Horváth J. – Perczel I.)

Cáfoló ellenpéldaként arra, hogy a folytonosság viszont nem lehet a lélek egységének az oka, Plótinosz az élőlényt ért külső hatás tudatosítását hozza fel; problémák merülnek fel ugyanis nézete szerint akkor, ha ezt olyan dolognak tulajdonítjuk, amely, miként a testek, diszkrét részekre osztható, és nem olyanak, amely a lélek fentebb leírt jellemzőivel rendelkezik.

¹⁸ *Tim.* 35a

Plótinosz átadásnak (*diadoszisz*) nevezi azt – a feltehetően sztoikus – elméletet, amely a hatás tudatosítását mégis fizikai közvetítéssel kívánja megmagyarázni. Plótinosz ugyanezt a kifejezést használta (*hószper diadoszei*) azzal kapcsolatban is, hogy a közeg egészen az érzékszervig fizikai úton történő átadással juttatja el az érzettárgy minőségét (IV.5.3.1 skk.). Bár a két helyzet nem teljesen azonos, mégis úgy gondolom, hogy az érveléseik szerkezete számos közös pontot tartalmaz, amit Plótinosz előbb vázolt testfelfogására kell visszavezetnünk. A következőkben, újabb szövegeket is bevonva, a két érvelést fogom megnézni, majd azt, hogy miért a lélek végzi a fizikai hatás közvetítését. Ezzel a szimpátia eddigi kérdéskörét is egy másik szintre helyezem: a problémát az egyedi élőlénynél vizsgálom meg, majd az ebből levont következtetéseket alkalmazom a kozmikus élőlény működési folyamataira.

4. Folytonosság és szimpátia az egyed szintjén és ennek kapcsolata a kozmikus organizmussal

A IV.2-ben előadott rivális elmélet a lelket a testre jellemző tulajdonságokkal ruházza fel, és a hatás közvetítésének tudatosítását az említett átadás jelenségére hivatkozva kívánja megválaszolni. Ennek a folyamata a következő: az adott érzetet egy testrészben (mondjuk az ujjban) található lélek érzékeli, és ezt a többi részben lévő lélek folyamatosan adja tovább a vezérlő lélekrésznek (*to hégemonun*). Azonban Plótinosz nem csak ebben az értekezésben foglalkozik ezzel az elmélettel, hanem egy másik korai írásában, *A lélek halhatatlanságáról* (IV.7 [2]) írtban is (itt a példája a fájdalomérzet). Az átadás elmélete elleni érvelés a két értekezés adott szöveghelyein¹⁹ nem teljesen azonos, mivel az elmélet különböző implikációiból indulnak ki. A IV.7 az átadás folyamatára, míg a IV.2 elsősorban a vezérlő lélekrész oszthatóságára fókuszál. Ennek ellenére ugyanaz áll a mindkét helyen található ellenérvek hátterében, amelyet elutasít Plótinosz: a lélek, amelynek a feladata a hatás tudatosítása, valójában test. Ezt a hibás előfeltevést elfogadva mindkettő érvelés a plótinosi testfelfogásból eredő oszthatósági problémákra épül, hasonlóan a IV.5 érveihez, amelyek a közeg hatásközvetítő funkciója ellen szólnak. Mivel ez a hasonlóság szembetűnőbb, ha a IV.5 és a IV.7 érveit vetjük össze, ezért ezt érdemes részletesebben megvizsgálni. A IV.7 átadás elleni érvelése két különálló részre osztható:

1. Csak az első lélekrész (amelyet a hatás ért) érzékeli közvetlenül a tárgytól származó hatást (pl. a fájdalmat), a következő érzékeli ezt, és ezen felül a saját magát ért hatást is. A

¹⁹ IV.2.2.11-39 és IV.7.7

vezérlő lélekrész az összes hatást érzékeli, ezen kívül még a sajátját is.²⁰ Ezzel végtelen számú fájdalomérzet keletkezik, mindegyik rész hatással van mindegyikre.

2. Mindegyik lélekrész csak közvetlenül a maga előtt lévő hatást érzékeli, így a vezérlő lélekrész is csak azt, ami közvetlenül őt előzi meg; így viszont nem fogja tudni, hogy valójában melyik testrésze fáj a közvetlenül a hatás elszenvedése miatt.²¹

Ha összehasonlítjuk mindezt a közeg közvetítő funkcióját képviselő nézetekkel, amely az átadás jelenségével azonos mechanizmust teszi meg magyarázatául, nagyon hasonló problémák merülnek föl.

a) A IV.7.7 első érve szerint, ha elfogadjuk az átadás révén történő hatásközvetítést, akkor az összes rész hatást fog elszenvedni a másiktól. Plótinosz ugyanezt a problémát vetette fel annak kapcsán, hogyha az érzéki hatás a közeget (a folytonosságot) is éri (ezt a fenti hosszabb idézet végén olvashattuk).

b) A IV.7.7 mindkét érvének további következménye, hogy ha az átadás szerint működne az érzetek tudatosulási folyamata, akkor a vezérlő lélekrész nem – vagy nem csak – az eredeti hatást fogja érzékelni. Hasonló okból fontos, hogy ne érje hatás a közeget a látás során, mivel akkor nem az eredeti tárgyat fogjuk érzékelni (ez pedig alapvető kritériumnak tűnik a IV.5-ben).

c) Bár ez a IV.5 szövege nem utal erre, de az érveléséből ugyanúgy adódik az a konklúzió is, hogy a közeg közvetítése esetén nem tudjuk lokalizálni a tárgyat, ahogy a IV.7.7 érve szerint a testet ért hatást sem.

Mielőtt bármilyen további következtetést levonnánk az eddigiekből, nézzük meg most a szimpátiát az egyén szintjén, ezt ugyanis Plótinosz ugyanazokban az értekezésekben tárgyalja, amelyekben az átadás-kritikáit is előadja. A IV.7-ben, miközben azon különböző filozófiai lélekkoncepciókat támadja, amelyek eltérnek a platonikustól, az atomista nézetre is kitér, igaz csak egy érv erejéig:

„Ha viszont valaki ezt nem így gondolja, hanem azt mondaná, hogy atomok vagy részekkel nem rendelkező dolgok hozzák létre a lelket egyesülésük és a hasonló hatáselszenvedési képességük (*homopathei*)²² révén, megcáfolhatnánk azzal, hogy nem az egészre vonatkozik a *iuxtapositio*, mivel az érzőképességgel nem rendelkező és egyesülni nem képes testekből nem jön létre sem olyan dolog,

²⁰ IV.7.7.10-15

²¹ IV.7.7.16-22

²² Plótinosz ezen a helyen, ahogy olykor máshol is, nem a szimpátia kifejezést vagy a hozzá kapcsolódó egyéb szóalakokat használja, hanem a vele rokon értelmű „homopátiát”. Mivel sem itt, sem a többi helyen a szavak különbözősége ellenére sem látok fogalmi különbséget, ezért megegyező értelmű fogalmakként kezelem őket.

amely egy, sem olyan létező, amely szimpátiával rendelkezik; a lélek viszont szimpatetikus viszonyban van önmagával.”

(IV.7.3.1-5)

Eszerint ha a lélek az önmagukban érzékelésre képtelen atomokból állna össze, akkor egyfelől nem tudnánk megmagyarázni az egységét, másfelől pedig azt, hogy hogyan tudná a lélek érzékelni a hatást a test bármely pontján – ezzel szemben a lélek valójában szimpatetikus viszonyban áll önmagával, amelynek köszönhetően ez nem jelent problémát.

A IV.2-ben szinte ugyanez a gondolat ismétlődik meg: mivel a test teljesen osztható (szemben a lélekkel), nem képes önmagával szimpatetikus viszonyba kerülni. A teljes oszthatóság következménye az ugyanis, hogy a részei nem kerülhetnek szimpatetikus viszonyba:

„Bár a test egyetlen összefüggő mennyiség, ez a bizonyos minden egyes részben azonos valami a hatások elszenvedésében semmiféle közösséget nem tanúsít önmagával, lévén ez az ugyanaz valójában más és más. Ez az azonosság ugyanis azonos állapotot jelent, nem pedig lényegi azonosságot.”

(IV.2.1.50-53, ford. Horváth J. és Perczel I.)

A lélek viszont sajátos jellege miatt képes erre, hiszen ha részekre is oszlik, mindenhol ugyanaz marad (ezt jelenti a lényegi azonosság).

Ha ezek után visszatérünk a kozmikus organizmus szintjére, az előbbieket figyelembe véve több következtetést is levonhatunk. A IV.5 feltevése szerint azért ér bennünket az érzékszervi hatás, mivel az érzékszerv és az érzettárgy ugyanahhoz az organizmushoz tartoznak, annak a részei. Az organizmusnak – amely a Plótinosz által képviselt platonikus hagyománynak megfelelően kompozitum – rendelkeznie kell fizikai és pszichikus komponenssel egyaránt: míg az első az élőlény folytonosságát biztosítja (ahogy az egyednél is a teste), a másik ugyan mindenütt jelen van a testében, viszont nem osztható diszkrét részekre (így olyan oszthatósági problémákkal sem kell szembenéznie, mint a testeknek), és természeténél fogva képes biztosítani az élőlény szimpatetikus képességét. Emiatt a kozmikus élőlényen belül zajló folyamatok közvetítője is pszichikus természetű kell, hogy legyen, mivel a fizikai közvetítése elméletnél éppen a testek tagolhatósága miatt olyan problémák merülnek fel, amilyenek a pszichikus közvetítésnél nem. Márpedig, ahogy azt láthattuk, ha a levegő továbbítja a hatást az érzékszervhez, az csak testi módon történhet Plótinosz szerint, ezért is szükséges, hogy kiiktassa a látás magyarázata során a közvetítő funkcióval rendelkező közeget. A fentiekből viszont nem következik, hogy a IV.5 a közeg

létezését vitatná el, hiszen éppen az bizonyítja a közeg meglétét, hogy a látás és a hallás távoli tárgyakhoz kapcsolódik. A közeg szükséges, de nem elégséges előfeltétele a látásnak.²³ Azonban ha látjuk is azt, hogy az érzettárgy és az érzékszerv kapcsolatát lehetővé tevő dolognak pszichikusnak kell lennie, nyilvánvalóan még nem tudjuk, hogy pontosan mi is ez. A következőkben vázlatosan ezt a pszichikus komponenst helyezem el a különböző plótinosi lélektípusok között, és gyűjtöm össze a kozmikus szimpátia és a látás közötti összefüggéseket.

5. A kozmikus szimpátia és a látás

Ahogy már említettem, a IV.5 egy másik értekezés, a IV.4 [22] szerves folytatása, amelyek csak Porphüriosz szerkesztése miatt lettek szétválasztva önálló művekre. A IV.4 végén Plótinosz a kozmoszban fellelhető szimpátiáról beszél. A IV.5 szorosan illeszkedik az előzőekhez, és ha a közvetlenül előtte található szövegrészek nem is érintik a látást, mégis ezek adják meg annak kontextusát. Ahhoz tehát, hogy többet megtudhassunk a kozmikus élőlényről, és hogy ezt alkalmazni tudjuk a látásnál, érdemes a IV.4 szimpátiára vonatkozó részeit is áttekinteni mint a látáselmélet szövegkörnyezetét.

A IV.4.31-től kezdve Plótinosz a természeti világon belül lezajló különböző fizikai hatásokat osztályozza (vagy az egész hat a részre, vagy a rész az egészre, vagy a rész a részre), és ezek kapcsán veti fel a kérdést, hogy a természeti hatások mivel magyarázhatóak. A fejezet végére megállapítja, hogy ezek nem magyarázhatóak fizikai okokkal (*szomatikaisz aitiaisz*), mert kizárólag ezek révén nem lehet kielégítő választ adni a mentális és morális állapotokra; de nem magyarázhatóak az istenek döntéseivel sem (*proaireszeszin*), mivel így egyes hatások negatív jellege miatt teodiceiai problémákkal kell szembenéznünk. Plótinosz ezt követően tér rá egy másik lehetséges magyarázatra, amely mellett elkötelezi magát. A *Timaios* egy szöveghelyét²⁴ idézve megállapítja, hogy a világunk egy élőlény, amely minden más élőlényt (sőt, minden természeti tárgyat) magába foglal. Teste szempontjából minden természeti dolog a része ennek az élőlénynek, és lelke szerint is, amennyiben az egész világban jelenlévő lélekkel rendelkezik. Az egyedi élőlényhez hasonlóan, ez az élőlény is egységes, és emiatt minden részében szimpatikus viszony lelhető fel: az egymáshoz hasonló részek, ha távol is vannak egymástól, mégis képesek egymásra hatást kifejteni.²⁵ A további szakaszokban az értekezés elsősorban három természeti jelenséget akar megmagyarázni (ezek létezése a korban a legszélesebb körben elfogadott volt): (i) a csillagok

²³Mindezek miatt alapvetően egyetérték Gurtlerrel, aki ugyanerre a megállapításra jut a közeggel kapcsolatban, ld. Gurtler (1988) 117, 123—124

²⁴ 30d3-31a1

²⁵ IV.4.32.1-22

hatását az emberi világra és az imáink meghallgatását (ii) a mágia hatását (iii) a látást. Mivel ugyanaz a magyarázati modell akar érvényesülni mindhárom esetben, ezért feltételezhetjük, hogy bizonyos hasonlóságok találhatók azok között. A következő, mindhárom esetre érvényes kritériumokat állíthatjuk fel:

1. A szimpatetikus viszony olyan dolgok között áll fenn, amelyek között nincsen közvetlen fizikai kontaktus, térben távol vannak egymástól. A szimpátia ad magyarázatot arra, hogy ennek ellenére mégis hogyan lehetséges közöttük kapcsolat (ahogy ez a nyilvánvaló kérdés az érzettárgy és az érzékszerv esetében).

2. Nem képes bármely dolog hatást kifejteni bármely más dologra; ahhoz, hogy ez megtörténhessen, szükséges, hogy valamilyen hasonlóság legyen a kettő között. Ez félrevezető lehet, mert – a példákat követve – valószínűleg ez a hasonlóság nem figyelhető meg tapasztalati úton, hanem abban áll, hogy mindkét dolog ugyanazzal a képességgel (*dünamisz*) és elvvel (*logosz*) rendelkezik²⁶; ez képes a hatást kiváltani arra, amelyik ezt a hatást képes befogadni. A látás esetében Plótinosz ezt a hasonlóságot konkrétabban írja le: a szem fénytermészetű (*phótoeidesz*),²⁷ a szín pedig a fény egy típusa.²⁸

3. Mivel minden, ami között szimpatetikus viszony áll fenn, teljes egészében a kozmosz testéhez tartozik, ezért valamilyen értelemben testi jellegűnek kell lenniük. Az égitestek és a mágia esetében ez a meghatározott alakzat (*szkhéma*), akár a konstellációról, akár a mágus testtartásáról vagy a kimondott varázsigéről legyen szó. A látás (és a hallás) esetében teljesen nyilvánvalóak a fizikai résztvevők: az érzékszerv és az érzettárgy.

Az előbbi szempontok mind a szimpatetikus viszonyban részt vevő tárgyakra annyiban vonatkoznak, amennyiben azok a fizikai tárgyak, vagyis tagjai a kozmikus élőlény testének. Plótinosz viszont a kozmikus szimpátiát részletesen tárgyaló rész bevezető szakaszában arról is beszélt, hogy ezek a tagok a kozmosz lelkében is részesülnek. Ennek kiemelt jelentősége van, szem előtt tartva ugyanis azt, amit már korábban megtudtunk az egyedi élőlényben lévő szimpátiáról, hiszen a tagok közötti közvetítést ezzel a pszichikus komponenssel kell megmagyaráznunk, amennyiben nem akarunk a testek oszthatóságán alapuló problémákkal szembenézni. Azonban azt a kitélt olvashattuk a világ lelkében való részesedés kapcsán, hogy ennek a mértéke – a testében való részesedéssel ellentétben – nem szükségképpen teljes. Ezt az emberre vonatkoztatva úgy kell érteni, hogy nem determinálhatnak minket a mindenségtől származó hatások azokban az esetekben, amelyeket megelőz egy tudatos

²⁶ IV.4.37

²⁷ Ahol ezt rövidebben említi: I.6 [1], 9.31; II.4 [12], 5.10; V.5 [32], 7.22-30; VI.7 [38], 1.2. A IV.5-ben is utal erre: IV.5.7.24

²⁸ IV.5.6-7

döntés; lelkünk magasabb rendű, racionális képessége (*dünamisz*) – vagyis melyet Plótinosz a valódi énünknek tart – nincs alávetve semmilyen szimpatethikus hatásnak, mivel független a világ lelkétől.²⁹

Ebből a nézőpontból megközelítve az eddigieket felmerül a kérdés, hogy akkor mi a kapcsolódási pont az élőlény lelke és a világlélek között.³⁰ Plótinosz felfogásában lelkünk legalsó része, a – fogalomtörténetileg sztoikus eredetű – természet (*phüszisz, to phütikon*), közös a világlélek alsó részével. Emiatt a természet nem individuális jellegű (szemben mondjuk az érzékelőképességgel). A természet jelentéstartalma magába foglalja ugyanúgy a lélek vegetatív részét is. A természeti világban lezajló fizikai hatások közvetítésénél azért is lehet szerepe, mert közvetlen kapcsolatban áll a testekkel. Plótinosz ezt írja róla az érzékelés kapcsán:

„A vegetatív lélekrész viszont, hogyha a mindenségéből származik, a világlélekhez is tartozik. Nos, miért nem a mi lelkünkéből származik a vegetatív rész? Mivel az a rész, amely táplálékot kap (*to trephmenon*), a mindenséghez tartozik, és az érzékelés folyamatában passzívan vesz részt mint a hatás alanya (*ho kai pathétikosz aiszthétikon*), viszont az egyedhez tartozik az érzékelés, amely megítéli [ezt a hatást] az értelem segítségével [...]”

IV.9 [8], 3.23-27

A különböző megnevezések ellenére ebben a szövegben ugyanarról a lélekrésztől olvashatunk, amelyet Plótinosz más helyen természetnek hív – erre a legjobb bizonyíték az, hogy ezt a részünket közvetlenül a világlélekből eredezteti.³¹ A fenti szövegrészben vegetatívnak nevezett lélekrész részt vesz az érzékelésben, de csak annyiban, amennyiben a hatás elszenvedésének képességéről van szó. Mit tudunk hasznosítani mindebből a IV.5-re vonatkozóan? Fontos megismételni, hogy a IV.5 témája nem az érzékelés átfogó leírása, hanem csupán az, hogy miként érheti az érzettárgytól származó hatás az érzékszervet a látásnál (és a hallásnál), annak ellenére, hogy azok nincsenek közvetlen kapcsolatban. Plótinosznál az érzékelés kapcsán éles különbség van annak két aspektusa között. A különbség dióhéjban az, hogy különbséget tesz az érzékszervben bekövetkező fizikai módosulás (*pathosz*) és a szoros értelemben vett érzékelés között, amelyet az (egyéni) lélek

²⁹ Vö. IV.3.7.25-28, IV.4.34.1-7, IV.4.43

³⁰ Az elemzésben H. J. Blumenthal: „Soul, World-Soul and Individual Soul in Plotinus” in: *Le Néoplatonisme. Colloques internationaux de Centre de la Recherche Scientifique*. Paris, 1971, 55–63 általánosan elfogadott értelmezését követem a plótinosi lélek különböző típusai elkülönítésében és kapcsolataik megállapításában.

³¹ Plótinosznál (ahogy például a szimpátia esetében is láhattuk) a legritkább esetekben van konzekvens terminológia.

aktivitásának, ítélethozatalának (*kriszisz*) tekint.³² A IV.5 témája kizárólag a distinkció első tagja, tehát a fizikai hatáselszenvedés képessége, azonban még ez, a szemben végbemenő fizikai változás sem magyarázható egyszerűen fizikai okokkal.

6. Összegzés és konklúzió

A Plótinosz-szakirodalomban többször lehet olvasni azt a rövid (és példákkal kevésbé ellátott) állítást, hogy a különböző részkérdések összefüggnek a plótinوسي filozófia egészével. Értekezésében, a IV.5-ben, Plótinosz a kozmikus szimpátián alapuló látáseméletét dolgozza ki, viszont a kevésbé érthető, elliptikus utalásoknak köszönhetően, annyit tudunk csupán meg, hogy a látás azért jöhet létre, mert egy és ugyanazon élőlény része a szem és a tárgy is. Az érvelés folyamán viszont Plótinosz metafizikai rendszerének legalapvetőbb kategóriái kerülnek elő. E rendszer alapproblémája a magasabb és alacsonyabb ontológiai szintek közötti viszony, amely felmerül a lélekkel és a testtel kapcsolatban is. Ez a problematika az egyedi élőlények vonatkozásában kidolgozottabb, amely oda vezetett el, hogy a test és lélek tulajdonságait összehasonlítva megnézzük, hogy az egyéni organizmus szintjén miképpen működik a szimpátia. Azt láthattuk, hogy itt a szimpátia oka a lélek – és ebből kiindulva közelítettük meg a kozmikus szimpátiát is. Ennek a rövid áttekintése során azt vizsgáltuk meg, hogy a többretegű plótinوسي lélekfilozófiában a léleknek melyik típusa teremti meg a természeti világban a kapcsolatot a látásnál; ez természet, a léleknek azon része, amely közös a világ és az egyén lelkében. Ha mindezeket összegezzük a látással kapcsolatban, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem elegendő a magyarázatához csupán a fizikai résztvevőit és egy fizikai elméletet megadni, mivel a látás egyfajta pszichikus okságon alapul. A pszichikus okság elmélete pedig teljes összhangban áll Plótinosz metafizikájával, ahol minden dolgot csak egy magasabb, az ontológiai hierarchiában fölérendelt princípiummal magyarázhatunk meg.

³² Az egyik legalapvetőbb szöveghely erre vonatkozóan: III.6 [26], 1. Ehhez a megkülönböztetéshez részletesen még ld. Emilsson (1988) 121.skk. Blumenthal ezt az érzékelés és az észlelés első explicit különválasztásának tartja a görög filozófiában, ld. H.J. Blumenthal: *Plotinus' Psychology: His Doctrines of the Embodied Soul*. The Hague: M. Nijhoff, 1971, 67—68.